

קטע מן "מימר מרקה" בנוסח לא ידוע מאת זאב בן-חיים

לידידי הפרופסור
עזרא ציון מלמד
שי יובל

החיבור הנודע בשם 'מימר מרקה'¹ (להלן: המימר) והמיוחס לגדול סופרי השומרונים, שחי במחצית השנייה של המאה הרביעית, אין ערוך לחשיבותו הן להבנת השומרונות בהתפתחותה והן להכרת הארמית שבארץ ישראל ושל השומרונים בפרט. נתגלה החיבור למחקר בראשית שנות השבעים למאה הקודמת, משעה שהשיג פטרמן העתק מכתב-יד של החיבור הנמצא בשכם והניחו למשמרת בבית הספרים הפרוסי בברלין. על פי אותו כתב-יד הוצאו לאור קטעים קטנים בדיסרטאציות², וחלקים גדולים ממנו הדפיס מ' היידנהיים³. אף הוא פרסם דפים אחדים של החיבור על פי כתב-יד אחר, השמור במוזיאון הבריטי (Cod. Harley 5514)⁴. כבר בימים ההם הוכר, כי מה שפרסם קודם לכן שמואל כהן בשם 'מתוך ההגדה של פסח אשר לשומרונים'⁵ אינו אלא קטע זעיר מן המימר, וממילא הוברר, שהיה לחיבור גם נוסח אחר, שונה משל המסור בכתב-היד שבברלין. פאול קאהלי, באחד מביקוריו בשכם, בשנת 1908, הזמין מן הכהן יצחק בן עמרם (לימים היה לכהן גדול) העתקים משני כתב-יד הכוללים את החיבור האמור, שאחד מהם נכתב בשנת 938 להג'רה (= 1531/2), הוא כתב-היד שנכנהו להלן ש. שנה לאחר מכן קנה כתב יד ישן בכמו 150 שנה מן ש. ההעתקים הנ"ל נמסרו לבית הספרים הפרוסי בברלין⁶, ואילו כתב היד הישן, במקורו, שמר קאהלי לעצמו. אותו כתב היד, שנכנהו להלן ק, נשאר עלום מעיני המחקר כ־25 שנה, עד שפרסם תלמידו של קאהלי, רטיג, עשרה דפים ומחצה (59–65ב) ממנו בדיסרטאציה שלו⁷.

1. במאמר הנזכר בהערה 9, עמ' 190–191, הערתי כי הביטוי 'מן מימר פלוני' בכותרת חיבורי שומרונים מציין כרגיל שייכות למחבר פלוני ולפיכך אין הצירוף 'מימר מרקה' שם של חיבור מעיקרא. ואמנם הספר הראשון נקרא בש בשם 'ספר פליאמה למרקה' בלי מלת מימר. ובכותרת לספר הששי בש ובק נאמר: 'ולא עוד עורן מימר וכו'. מימר סתם בלא הזכרת מרקה. השם הקדום שניתן לחיבור (או לקובץ הספרים) הוא תיבת מרקה, שכך כתוב בסוף כה"י ש: דן חראה דשקחת קמי כתוב בתיבת מרקה, כלומר: זה (הדבר) האחרון שמצאתי לפני כתוב בתיבת מרקה (הדף האחרון ביד מאוחרת, שפגמה כמה פגימות בארמית, ומהם "כתוב" במקום כתיב!). אין הביטוי פירושו 'mit dem Namen Marqah' (באניט – ר' הערה 2 – ועמ' 8), אלא נתגלגלה מלת תיבה גלגול משמעויות מן מלה אל חיבור ככלל בדומה למאמר בעברית ומקאלה בערבית. אך כיוון שפשט השם 'מימר מרקה' לחיבור הנידון, אחזיק בו גם אני.
2. תמצאם מנויים בספרי עברית וארמית נוסח שומרון (להלן בקיצור עואנ"ש) א, עמ' יג. כתב היד סימנו Ms. or. qu. 522.
3. M. Heidenheim, *Bibliotheca Samaritana III* (1896).
4. ר' הערה 3, כרך II, עמ' 7–16.
5. S. Kohn, *Zur Sprache, Literatur und Dogmatik der Samaritaner* (Abhandlungen der DMG 5, 1876) עמודים 8–40.
6. וסימניהם הם: Ms. or. qu. 1086 (ידוע גם בשם כ"י B לפי רטיג. ר' הערה 7), וכן Ms. or. qu. 1087.
7. D. Rettig, *Memar Marqa usw.* (Bonner Orientalistische Studien 8, 1934).

כשהגיע לידי חיבורו של רטיג, ואני עסוק בהכנת מהדורה של המימר ובתרגומו לעברית, מיד נתחורר לי, שמהדורת חיבור זה בלא שימוש בכ"י ק תהיה פגומה, ולא תוכל לשמש בסיס להבנה נכונה של החיבור בענייניו השונים וגם בלבושו הלשוני. כרם, כל השתדלותי להשיג תצלום כתב היד (מאז תרצ"ז) לצורך מהדורתי הייתה לשווא. לכאורה נתמלאה משאלת לבי לדעת את כ"י ק כולו כעבור שלושים שנה לערך, כאשר הוא כלול במהדורת החיבור של מקדונלד⁸. ואולם שיטת הההדרה שלו, המתעלמת במכוון מחילופי נוסח, שהוא מכנם ענייני כתיב גרידא, וכן מ"מלים נרדפות" המצויות בכתבי היד שהיו לפניו וק בכללם⁹, מונעת לעמוד על טיבו של כ"י ק בדקדוק הראוי, שכן הקטעים המעטים, שפרסם ממנו בנספח I בעמודים 153-158, אין בהם די לעניין זה.

והנה כעבור ארבעים שנה, בשנת תשל"ח, נתגלגלה לי הזכות על ידי פרופסור נויא ממילאנו להכיר את ק כולו מתוך עיון בתצלום שהעמיד לרשותי. את ההערכה המפורטת של כתב היד עליו לדחות עד תום חקירתו באוצר המלים של המימר ועד להשלמת מהדורת החיבור, אבל כבר עתה עליו לומר, שלא כדעת מקדונלד, כי כתב יד זה חשוב מאוד בניסוחו הלשוני ובמה שהוא נותן אפשרות להציץ לדרך התהוותו של הנוסח המצוי. אסתפק אפוא הפעם ואודיע, כי על 143 הדפים שכתב יד זה כולל היום – אין כתב היד שלם – עלה בידי להוסיף עוד 22 דפים השייכים לאותו כתב היד, וכן דף אחד, שהיה שייך לכתב יד אחר אבל שווה לכ"י ק בניסוחו.

מן עשרים ושניים הדפים האמורים שמונה הם קניין בית הספרים הלאומי בירושלים והם כלולים באוסף דוד ילין, שהגיע אל בית הספרים בשנת 1944 (סימנו 8° Sam). לפני מספר שנים נתבקשתי לחוות דעתי עליהם, ולא היה בידי אלא לומר, שהם קטעים מן המימר בנוסח לא ידוע. אך משהגיע תצלום כ"י ק לידי וחידשתי עיסוקי במימר עם תלמידי בתשל"ח, הופתעתי למדיון האותיות של הדפים לאותו כ"י ק, ולא הוצרכתי אלא לבדיקה קלה כדי לקבוע בוודאות, כי הם אמנם חלק מכ"י ק המקורי, ומשלימים מקצת ממה שחסר מכ"י ק היום. ואין לך עד מהימן משומר הדף, שהוא כתוב בדפים הנ"ל בכ"י ק באות ערבית, בעוד התרגום הערבי של המימר כתוב באות השומרונית. והרי כאן תיאור כתב היד הזה, שייקרא להלן ק¹.

הוא כתוב בדי שחורה על נייר חום. האורך המקורי של הדף הוא 23.5 ס"מ, אלא שחלק מדפיו, נאכלו שוליהם במקצת, ואין אורכם עולה על 23.2 ס"מ-23.4 ס"מ. רוחב הדף הוא

8. J. Macdonald, *Memar Marqa* (Beihefte zur ZATW 83, 1963).

9. כבר הערתי על כך בסקרי את מהדורת מקדונלד: (Bibliotheca Orientalis 23 [1966], 185-191). אוסיף כאן רק שני עניינים: (א) במהדורתו, עמ' 32 ש' 5 לא רשם כנגד אויביהם את נוסח ק דבביון; בש' 11 כנגד אויבים ק איבים, ובש' 8 כנגד אויבים ק איזבים. הלא צורת 'אויבים' בעברית שומרנית מסופקת. בתורתם רק איבים (נהגה *iyābām*) משמש (ר' עואנ"ש ה 195). והנה החידוש איזבים במשקל פֻעול, המצוי בשומרנית, נחשב כנראה "שם נרדף", שאינו ראוי לציון: (ב) בספר הרביעי במהדורתו, עמ' 83 הערה 4, צויין שיש בק הרחבה, וזו נדפסה בנספח I, אולם לא הרגיש שגם בק יש המשך מקביל לכ"י שביסוד מהדורתו, כמובן בשינויי נוסח, אלא שבכריכה (?) הושם דף 60 שלא במקומו: אחר עמ' 59 צריך לבוא דף הפותח במלת הות, אחריו הפותח במלים תרים ועסרים, ואחריו במלת מכן, וסדר זה אמנם תמצא בקטע שפרסם רטיג, עמ' 36 ואילך. משמע שכתב היד לפני שנכרך לא היה הסדר מסורס בו. וכך כל "חילוף הנוסח" שהביא מקדונלד מן ק בלתי מובן הוא ומסורס.

17.7 ס"מ, אורך החלק הכתוב הוא 16 ס"מ (בלא שומר הדף), רוחבו 12 ס"מ והוא מחולק לשני טורים, שרוחב כל טור 5.7 ס"מ, ורווח של 6 מ"מ ביניהם. הכתב "מיושב"¹⁰ (= "אות שלמה") ומשומר יפה, זולת דף 1 שיש בו שלושה חורים, שפגמו בשלמותן של שלוש אותיות. הללו סומנו בנדפס כמקובל בנקודות מעליהן. 'מימר מרקה', ששה ספרים בו, והדפים האמורים הם חלק מן הספר השני, ומקומם בכתב היד המקורי בין דף 35 לדף 36א. ארבעה עשר הדפים האחרים הם קניין המוזיאון הבריטי וסימנם Or 12 296, והם מאוסף גאסטיר ובו היה מספרם 883. מקדונלד נתן להם סימן F במהדורתו. תמה גדול איך לא ראה מקדונלד, שכ"י ק היה לפניו במקורו, כי מה שהוא מכנה F אינו אלא חלק מכ"י ק עצמו, ואיך יכול לומר (חלק א, עמ' XXXIII): 'The text... is quite different from K'; שלא היה לפניו K (= ק) להשוותו עם F, שכן F הוא הדפים החסרים בך, כשם שכתב היד הירושלמי האמור (ק¹) משלים דפים החסרים מק. מארבעה עשר הדפים האלה, ארבעה (4-1) הם מן הספר השלישי ומקומם בכ"י ק בין 55 ובין 56, ועשרה הם מן הספר השני: תשעה (5-13) מקומם בין 114 ובין 115 בכ"י ק (ואחד (דף 14) מקומו בין 115 ובין 116 בו. קאהלי קנה את כתב היד מבעלים שאינם ממשפחת הכהנים. באותם הימים היו השומרונים במצוקה כלכלית גדולה והוכרחו למכור אף כתבי יד ישנים, והיה דרכם לתלוש מכתבי היד דפים ולמכרם לקונים שונים. בדרך זו הגיעו גם דפי ק למקומות שונים, ומי יודע, אם אין עוד דפים של ק נמצאים בספריות או גנוזים ברשות יחידים. אולי יעורר פרסום הדפים שלהלן ליתן את הדעת על הדבר.

אפשר לחשב בקירוב את היקפו של ק בהיותו כתב יד שלם, אם נניח כיסוד החישוב את הספר השני בכ"י ש (וכן בכתבי יד אחרים הכוללים את הנוסח המצוי בשלמותו, כגון כתב היד של בית הספרים הלאומי מס' 27), בתנאי שהתוספות והחסורים שבספרים א-ה לעומת ש אינם גדולים מדאי. ש כולל 311 דפים והוא מתפלג כך. ספר ראשון: 2ב - 56 (כ"כ 18%); ספר שני: 56 - 108ב (17%); ספר שלישי: 109א - 172ב (כ"כ 20%); ספר רביעי: 172ב - 247א (24%); ספר חמישי: 247ב - 270 (כ"כ 8%); ספר ששי: 271א - 311א (למעלה מן 13%). הספר הששי בכ"י ק שווה במסירתו לספר הששי בנוסח המצוי, להוציא כמובן חילופי כתיב ולשון כרגיל בכתבי היד. בידנו שש שביעיות של הספר הששי בכ"י ק המשתרעות על פני 52 דפים. משמע שמקורו כלל כ-60 דפים. לפי זה יש לשער שבשלמותו היה ק בן 450 דפים בערך. מזה יש בידנו היום הדפים דלקמן. בספר הראשון: 1א - 27ב; בספר השני: 28א - 35 + 8 דפים מכ"י ק¹; בספר השלישי: 36א - 359 + 4 דפים מן F; בספר הרביעי: 359 - 374; בספר החמישי: 75א - 99; בספר הששי: 99 - 142 + 10 דפים מן F. בדף 142 יש קולופון הסופר. בס"ה 38%-39% מכתב היד כולו.

אשר לדף הנוסף הנזכר לעיל ייאמר: בשנת 1879 פרסם ש' כהן את ה'הגדה של פסח' על פי קטע מכתב יד בן ארבעה דפים בתבנית קוורטו, שהעמיד לרשותו דליטש. אותם הדפים הביא עמו משכם גראול (Graul), ואלמנתו נתנתם לדליטש. איני יודע היכן דפים אלו נמצאים היום, ואין לי אלא לסמוך על הנוסח, כפי שפרסמו כהן, שאמנם היטיב לקרוא כתבי יד שומרונים והבין בארמית. את הדפים הדפיס כהן שורה כנגד שורה שבכתב היד שהיה לפניו וציין התחלת כל עמוד ואף נתן מספר לשורות. סך הכל של השורות הוא 368 וחלוקתן כך היא: דף 1 - 85 שורות (41 + 44); דף 2 - 91 שורות (45 + 46); דף 3 - 97 שורות (47

50 + 4) 95 שורות (46 + 49). 312 שורות יש להן טקסט מקביל בכ"י ק. 56 שורות – למן 121 ועד 176 (כלומר חלק מן עמ' 3 וכל עמ' 4) – אין להן טקסט מקביל בק. המקביל לק שווה בכל לנוסח ק, כמובן זולת חילופים שמקורם בטעויות סופר. הן מן הצד החיצון והן מעצם החילופים ברור שאין החלק המקביל לכ"י ק שייך לכ"י ק. מכאן שגם החלק חסר ההקבלה, והוא טקסט רצוף בדפים האמורים, אינו לקוח מדף, שהיה שייך לכ"י ק וחסר היום, אבל הוא משלים מה שהיה בכ"י ק המקורי לאחר דף 16 (דף 17 של ק אינו ממשיך את הטקסט של 16ב). ועוד זאת, בכ"י ק 16ב רשום שומר הדף באות ערבית אלפצה, משמע שהיה לפני הרושם דף שומרני: מספה לצד שומר הדף באות ערבית אלפצה, משמע שהיה לפני הרושם דף שפתח במלת כספה, וזאת המלה שההמשך מתחיל בה בכתב היד, שהיה לפני כהן. בנספח אביא את החילופים שבין הנוסח שפרסם כהן ובין כ"י ק במקור הארמי ובתרגום הערבי. מהשוואת הנדפס בידי כהן, הן במקור הארמי הן בתרגום הערבי (יעוין בנספח), למד אני, שלהעתקת שני כתבי היד האלה, ק וכה"י של כהן, שימש יסוד כתב יד אחר. דבר זה יוצא (א) מטעויות סופר משותפות כמו: תת במקום שת (ארמי 360), מוכב במקום מרכב (ערבי 303) וחלוקת אסראי(י)ל (ערבי 1/340); (ב) מן העובדה ששני כתבי היד שווים כמעט תמיד במלה הפותחת שורה עד כדי כך, שבשורות 217, 240, 260 (ערבי), הסופר חוזר על אות או ממלא בסימנים את השורה ואינו ממשיך בה, עם שיש מקום בה לכמה אותיות. מן הסתם סופרי (או שמא סופר?) כתבי יד אלה ביקשו לחקות את המקור שלפניהם בצורתו. על טיבו הספרותי של המימר נאמרו דעות רבות¹¹. דבר ברור הוא, שהחיבור כמות שהוא לפנינו אינו פירוש רצוף של התורה, וספק אם נתכוון לכך מחברו לכתחילה. לנוכח היקפו הרב של המימר, העוסק בעניינים אחדים בלבד מענייני התורה, כמו מכות מצרים ויציאת מצרים, שירת הים, מעמד הכהנים והלוויים, מות משה. יתר על כן, הספר הששי אינו קשור במישרים לפסוק מסוים, אלא הוא חיבור בפני עצמו העוסק ב'עשרים ושתים אות (לאמיתו של הדבר בחלק מהן!) שהן עיקרי מלי העברית'. אם נכנה את המימר – לאור הספרים א-ה – "פירוש מדרשי" או "דרשות" על נושאים מסוימים, עניין של טעם הוא. חשוב הרבה מכך הוא להגיע לידי תשובה נאותה בשאלה: כלום יצא המימר כך, הוה אומר חיבור אחד ואחיד, מתחת ידי מחברו, או שמא אין הוא אלא אוסף של יצירות שונות, שנתחברו בידי מרקה או יוחסו לו ונאגדו במרוצת הימים לידי 'תיבת מרקה'?

לשונו הארמית של מרקה ידועה לנו יפה מתוך פיוטים, שאין בעלותו עליהם שנויה במחלוקת כל עיקר. הרבה מלשון זו והרבה מן הרעיונות המובעים בהם נתון גם במימר. ואולם המעיין עיון מדקדק במימר ימצא בו לא רק מלים ודרכי לשון הנוגדות את שידוע מלשונו הארמית, אלא אפילו קטעים רצופים המנוסחים בלשון השומרנית, כפי שהתחילה להתרווח מן המאה ה"א ואילך, משעה שגברה השפעת הערבית, לשונם המדוברת, על כתיבתם בעברית. מסתבר אפוא, שבדרך הארוכה של מסירת המימר חלו בו שינויים, אם בשגגת הלשון של המוסרים ואם בכוונתם להרחיב מכאן ולחסר מכאן לצורך הלימוד והדרוש. אם נעשה הדבר בתקופת דיבורם הארמי, אין עוד שום יכולת להפריש, מצד הלשון, את השכבות. אך מה שנשתרבו כחיבור בין המאות ה"א ל"ד ניתן בדרך כלל להכיר לאחר ניתוח לשוני מעמיק. המאה ה"ד היא הגבול האחרון, שכן בסופה נכתב כ"י

11. לאחרונה סקרן H.G. Kippenberg, *Garizim und Synagoge usw.*, Berlin 1971 עמ' 217 ואילך.

קטע מן "מימר מרקה" בנוסח לא ידוע

ק, וכבר הוא כולל שרבוני עברית-שומרונים בתוך הנוסח הארמי.
לא כל הספרים של המימר שווים לעניין האמור. הספר הששי, למשל, כמעט נקי מכך;
כנגד זה האופי המעורב בולט בספר השני, שהקטע המתפרסם לקוח ממנו. סברה זו,
שהבעתיה בסקרי את מהדורת מקדונלד, נאחז בה קיפנברג¹², ולאחר שהפריש את הקטעים
שאינם ארמיים מגוף הספר השני הגיע לכלל המסקנה המפתיעה: מעיקרא לא היה הספר
השני אלא המשך רצוף של הספר הראשון ('ספר פליאתה') והיצירה המקורית שימשה כעין
הגדה של 'פסח' ושל 'חג המצות' (= שביעי של פסח)¹³ ומשנתרחבה מחמת השרובים
אבדה ממנה האחדות ונתפלגה לשני ספרים נבדלים זה מזה. אף הוא הסב את תשומת הלב
שאין לספר השני שם בראשו.

אם אכן קרה כדבר הזה אין כ"י ק מסוגל להוכיח או לסתור באשר כבר הוא ערוך לפי
המבנה הידוע על כל ספריו. ברם רואה אני, שהקטע המתפרסם בסמוך יש בו כדי ללמדנו
היטב, שאמנם חלו בחיבור המקורי בתקופה מאוחרת הרבה מומנו של מרקה יותר מיד אחת,
אם על ידי שרבוני חומרים חדשים ואם על ידי ניסוחי המקור הארמי ותרגומו לעברית כאן
וכאן לצורך הבנת בני הדורות שמן המאות י"א-י"ד. באותם הדורות פעלו כמה מגדולי
הפייטנים השומרונים בעלי הלכה ודרוש, ואפשר לתלות בכל אחד מהם את העיבודים
האמורים. הכרח הוא אפוא לבדוק יצירותיהם ולהשוותם אל המימר, בעיקר מצד הרעיונות,
כדי להשיג הבנה טובה יותר באופן מסירתו של המימר. דבר זה מתבקש להעשות עם הכנת
מהדורת המימר. וכאן אך אומר: הבדלי הנוסח בקטע קטן זה שבין ש ובין ק מרובים הם,
ובדרך כלל אפשר לומר, כי ק משקף ומשמר יותר א) את דרך דרישת הכתובים להוציא
רעיון מסוים (ע' הערות לתרגום 7, 12, 29), ב) ואת הלשון הארמית. אף במקום ששניהם,
ש וק, מנוסחים בארמית, יש בק יסודות קדומים, שנשתכחו אחר כך, כמו הפועל דמע (פסקה
ב), יאות (יב), לותה (יב) – כנגד לידה. דומה אני שזה מאופייו של כ"י ק כולו, אך בלא
בדיקה מדוקדקת ככולו הרי זה, לפ שעה, בגדר רושם בלבד.

12. ר' הערה 11 וע' שם עמ' 218 ואילך.
13. לפי זה חש אל נכון ש' כהן (ר' הערה 5), שמה שפרסם כרוך בטכסי הפסח והיטיב אמריך
L. Emmerich, *Das Siegeslied* (Ex. XV); *eine Schrifterklärung des*
Samaritaners Marqah, Berlin 1897, 16 (n. 1)
הראשונים של המימר.

א. /א94/ מכן אתרבה צורתה דאדם דברא יתה אלה מן עפר טורה טבה אדם דמע בריאתה¹ וטורה טבה דמע דיבשתה גויתה דאדם אתברת² ביד אלה והכללת ברוח קדשה ונפשה ממללה ושרת באתר קדיש ביום קדיש כל דמע אמסיר לקדש לית לפגול לגוה נמי.

ב. כל דמע דיתפרש באדי אנשיה והוא על שם קדשה יתחיל ויתיקר מכן /ב94/ גויתה דאדם לא אתנסבת אלא מן אתר קדיש בדיל כן אמר אלה בגללה לעבד את האדמה דאתנסב מתמן.

ג. טורה טבה קדש מכל טוריה מן ריש בראשית עבדה נצובה וכן יעקב עורי חכם בקדושה /ב1/ והך מד מרן חכם בקדישות שבתה אין זה כי אם בית אלהים וכן אמר מרן ויברך אלהים.

ד. שבעה³ דמעין אנון בעלמה קשטה בחרון ואפרש יתון לאלהותה אורה ושבתה והרגריזים ואדם ותרי לוחי אבניה ונביה רבה משה וישראל. אורה מן אשתה כי אשתה ארש כלה בה מדבר ובה מתקומם ותרי לוחיה מן אקר דאלהו חלצון בחילה מן צפית מדעו ושבתה דמע /א95/ מלבין כל יומיה דאפרשה לה מיסתה ואדם דמע כל בוראיה כי ממנו יקום בעלמה נביאים⁴ וזכאים והרגריזים דמע מקדש שם יתה משרוי לכבודה ומשה דמע מרבי כל דמע וישראל דמע מכל אמיה בחרה אלה ועבדה סגולה.

ה. וכן כתב קשטה בדיל חנוך ויתהלך חנוך את האלהים חכם אתרה רחט לידה הך מד רחט אברהם בזבן דודעק אמר לאברהם לאתרה דאחזינך ומה דהוא דחזתה

א. /א1/ שמע כדו ממלל יוסף במדעך נהירו רבה ויצר יהוה אלה את האדם עפר מן האדמה מן עפרה טבה דמן¹ טורה טבה וביתה דאדם מתרבי ביד קשטה דו דמע מכל בוראיה וכל דמע אמסיר לקדשה לית לפגול לגוה נמי.

ב. כל² דמע דידמע באדי אנשים על שמה קדשה מתחיל ומתיקר וכן גויתה דאדם דמע מכל בורא מכן לא אתנסבת אלא מאשר אתקדם.

ג. טורה טבה דמע מכל טוריה מן ריש בראשית עבדה נצובה וכן יעקב עורי חכם בקדושה /ב1/ והך מד מרן חכם בקדישות שבתה אין זה כי אם בית אלהים וכן אמר מרן ויברך אלהים.

ד. שבעה דמעין אנון בעלמה קשטה בחרון ועבדון לאלהותה אורה ושבתה וטורה ואדם ולוחיה ומשה וישראל אורה מן אשתה כי אשתה ארש כלה. בה מפרנס ובה מתקומם ולוחיה מן דאלהו חלצון בחילה³ /א2/ מן האן דלא הוו ושבתה דמע מלבין כל יומיה דאפרשה מרן לאלהותה⁴ מיסתה ואדם עורי דמע מדו ארש טב מנה קם בעלמה נביאים וזכאים וטורה טבה דמע מקדש בחרה מרה משריו לכבודו ומשה דמע מרבי כל דמע דכותה לא קעם ולא יקום לעלם וישראל דמע /ב2/ מלבין כל אמיה דמרה בחר בה ועבדה סגולה.

ה. וכן כתב קשטה בדיל חנוך ויתהלך חנוך את האלהים חכם אתרה דקשטה ורחט לידה הך מד רחט אברהם בזבן דודעק אמר לאברהם אל הארץ אשר הראך מהוא דאריה

קטע מן "מימר מרקה" בנוסח לא ידוע

אלא טורה טבה וכן בזבן נסיונה כד בלש ליצחק למגלי קדושה לארע מחזיה טובה וברכה חכמה אברהם וזרו לידה. ורחט לידה במחכום

ו. /295/ שמע כדו שיאלה בדיל מה דאתמר לאברהם אכהן מה הנאה במימר קשטה לה כד בלש יצחק למעלי יתה עלה על אחד טוריה דאמיר לך והוא חכמה מן ריש ממללה אתב מדעך שיאלה ושמע כדו האגבו ליתו צריך בדילה מחכום תניאן.

ז. כד אתא סמיך⁵ בזכו וקשט בליש אתרה דבחרה אלה שעתה דחזתה מרחיק אתפנה אליו וצלה וכד חסל מן צלותה תלא עיניה ולא תלא עיניה אלא מן סגוד דהוה זבן צפרה קעום מצלי ולהן הות צלותה אלא לכבון הרגריזים כד /96א/ סגד בנצירו עמה בנהירו.

ח. ולא יתאמר בדיל אשר אמר אליך די לדאתי אלא למה דאזל כי מלת אשר הודעת בכך וגלת מחכום דן ממללה והאנה מקים לך סהד קשיט כי מלת אשר עבידה תחכם לדאזל כד קרא אלה עסרתי מליה לא אמר תמן אשר הוצאתיך אלו הות לדאתי לא הוה ישראל נפק ממצרים ולא קעם למשמע.

ט. מכן⁶ טב תדע הן אדם סגד לידה ואנוש⁷ קרא בשם יהוה עליו וחנוך חכמה ורחט לידה ונח לכבונה⁸ בנה מדבח וקעם עליו ושבח למרה עלמה מכן אמיר עליו דמות אברהם ויבן נח מזבח ויבן שם⁹ אברהם את⁹ המזבח כמה /96ב/ דעבד נח בקשט כן עבד אברהם בקשט.

י. רבותה לאלהנו דקבע רזים בלבבי טביה עד ניירו ויגלונון כי לבבי טביה קטירין עם מרון וזכותה מעיניה לון וקשטה מרבי יתון

אלא טורה טבה וכן בזבן נסיונה כד בלש ליצחק למגלי קדושה לארע מחזיה טובה וברכה חכמה אברהם וזרו לידה.

ו. מן הננה שמע הכדו שילה לקבל מה דאתמר⁵ לאברהם /א3/ מה אנזה במימרה⁶ דקשטה כד בלש יצחק למעלותה עלה על אחד ההרים אשר אמר אליך דהוא חכמה מריש זיעקתה אתב מדעך שאולה ושמע האגבו לית צריך הגבו תניאן.

ז. כד אתא סמיך בזכו ואימנו בלש אתרה דבחרה מרה שעתה דאתחזי צרך להבישה אתחזי לה מלאך וחכמה שבילה אלא כתב מד יוזף לך נאר בחזותה מן רחיק כד תלא עיניה לא תלא עיניה אלא מן סגדה דהוה בצפרה קעום ומצלי /ב3/ ולהן הות צלותה אלא לכבונה כד סגד באנצירו חזה בנהירו.

ח. ולא יתאמר בדיל אשר אמר אליך די לדאתי אלא לדאזל דקדמתה אשר חכמת בכך וחיצת במחכום אהן ממללה והאנה מקים לך סהד קשט דאשר עבידה תחכם לדאזל כד קרא קשטה עסרתי מליה לא אמר תמן אשר הוצאתיך אלו הות לדאתי לא הוה ישראל נפק ממצרים ולא קעם למשמע.

ט. מכן טב תדע דחנוך חכמה ורחט לידה כמה דרעט אברהם וכן אנוש עליו קרא /א4/ בשם יהוה ואתחיל במקרתה ונח לכבונה דבח ואתקבל דבחה וכמה דאמיר עליו אמיר על אברהם ויבן נח מזבח ויבן שם אברהם את המזבח הך מה דעבד נח ברז דקשט כן עבד אברהם ברזה דקשט.

י. רבותה לאלהנו דקבע לאכהן רזים טבים ובטובה מעיני לון ובקשטה מרבי לון יצחק עמתה ויעקב חכמה ויוסף מלכה ירתה

כטובה יצחק עמתה יעקב חכמה יוסף מלכה בשלמו רבה ירתה מן אבהן לבניון טובי מלוכיה וטובי ירותיה בר ארדאי ומהזי לא הוה ביניון אלא טבין כהלון.

עבידה מן אבהן לבנים טובי מלוכיה⁷ וטובי⁸ ירותיה בר ארדאי ומעזי לא הוה ביניון אלא כהלון טבים.

יא. מן רישה עד עקבה אה עלם כהלה ברכה זבנה דהוה בה נביה רבה משה מתחזי נרבי עלמנן כתשבחתה דמרן ולא נבטלנה אדלא נתכלי ונעבדנה¹⁰ תורס באפי כל ערואיו דמה נדור ברחצונה /97א/ ונהי מסמכין באימנו ביהוה ובמשה עבדו דאלולי נביה רבה משה לא אתגלת תורה ולא רדת מצוה נרבי למרן ונהימן בגדלה ונוקר לנביה ונימן בשליחותה דמה דנסב ברכן ונמלכנון דו רחמן ורתאי מיטב לכל רחמיו.

יא. /ב4/ בשרואה ובעקבה עלם כלה ברכן ואצלחו עלם דהוה בה משה נרבי קנומינן כתשבחתה דמרן ולא נבטלנה ונעבדנה תורס באפינן דמה נדור בשלם ונהי מסמכין באימנותה באלה ובמשה נביה לו לא משה לא הגלת תורה ולא התודעת מצוה נרבי למרן ונהימן בגדלה ונוקר לנביה ונימן בשליחותה דמה דנסב ברכן ונמלכנון דו רחמן ורתאי מיטב לכל רחמיו.

יב. ונסתכל לות משה איש האלהים בגו ימה אמיר בנביו רבה בהר נחלתך ומהי נחלתה ישראל הוא נחלתה הך דאמר חבל נחלתו ישראל מכון לשבתך בה שני חלקים הראישון המשכן הקדוש והשני לא ימוש מלאכי אלהים עלים וירדים בו ומאז הוא /97ב/ ביתה דאלהים ומשרוי כבודה לא שכינה אלא עליו הך דאמר לשכיננו תדרשו ולא דבח אלא לכבונה ולא קרבן אלא עליו ולא תרומה אלא לידה ולא נדבה¹¹ ולא מעשר ולא ראשית ולא פדיון ולא תתקבל ברכה לבר מנה לעלם.

יב. יאות מעמי נביה רבה משה קעום על ים סוף /א5/ משרי ואמר מכון לשבתך משכנה קדישה מכון לשבתך מלאכי קדשך לא ימוש בו לא אתחזי משכן אלא עליו לא חג אלא עליו⁹ לא קרבן אלא בה לא נדר אלא לידה לא תרומה אלא¹⁰ לותה לא מעשר אלא בה לא נדבה אלא בה לא סגדה אלא קבלה ולא תתקבל ברכה בטבר לבר מנה לעלם.

יג. דהוא אתר שכינה דקשטה ומשרוי כבודה רב וילה למחלפי¹² קשטה בשקרה דבחרו לון אתר סגדה לבר מנה אמר לון מה דאה טעותה בישתה דטעיתון בה להאן אנדה אבל מנחתה אלא לאתרה דעליו השכינה הן תימרו משכן מנו דאקימה ואן אמרתם מנו דבנהתה וילה למדע דפנה /98א/ מן קשטה וגלה כעסה בכל שרואה אה בחור כל אמיה בקשטה אתעידו ולא תסטון מנה ולא תשבקונה לית לאוי דאה טב לן נתהלך בריחותה¹³ דאלה ונתבונן במימר נביה רבה משה.

יג. אקים לה בטור סיני שבעה תחומין בעבר הירדן אחרי זרך מבוא השמש¹¹ בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אל' מורא /ב5/ מול שכם אה שבעה סהדים לית מתעלם עליהון וכל אחד מנון מסיד בקשטה.

קטע מן "מימר מרקה" בנוסח לא ידוע

יד. יהוה כוננו ידך במשכן הקדוש הך דאמר ושכנתי בתוך בני¹⁴ ישראל תמן ידור וריחותה תתעבד ואף עזר מימרה לנביה רבה משה ועבדו לי מקדש ואשרי בגוכון משכן בלא קרבן מה חנאה בה קרבן דלא ריחו מה חנאה בה מכן אמר נביה רבה משה יהוה כוננו ידך.

טו. דאה נביותה רבתה כי לא כוננה¹⁵ אלא מבתר חרבנה¹⁵ נרבי¹⁶ למרן בכל זבן ונשבחנה בכל /298/ עזן ונרוממנה בכל אורח ונאמן במשה נביה דאנדה לן חייה והזהרנן מן מותה ואלפנן מד בה טבהתן.

יז. יהוה ימלך עולם ועד מלכו תדירה לא מתחלפה יהוה ימלך עולם ועוד וילה נפש דיהי דבב לה יהוה ימלך עולם ועד טוב למן ייאמן בה יהוה ימלך עולם ועד טוב מן מתקרב בה ווילה מן דמרחק מנה.

יד. יהוה כוננו ידך ומה הו אתרה אלא משכן לקדשה וכן אמר ושכנתי בתוך בני ישראל' שמה ידור ומה יריחה יתעבד ואף עזר ממללה ואמר ועבדו לי משכן ואשרי בגוכון משכן בלא קרבן מה הנאה בה קרבן דלא ריחו מה הנאה בה לכן אמר נביה רבה משה יהוה כוננו ידך יד יהוה עליו תתפרס.

טו. נרבי למרן /א6/ בכל זבן ונשבח לגדלה בכל אתר ונרומם לשמה בכל זבן ועזן ונהימן בנביה דאנדה לנן סוכרה לחייה ואזהרן מן מותה ואלפן שביל קשטה וילן במה חסכנן¹² מן איקרה דבה יקרן מרן מן סגאי חובינן דעבדנן כל אהן שרי בנן משכנה חסכנן לא קרבן ולא עלה ולא מנחה ולא חטאת ולא שלמים ולא פתור מערך ולא מנורת מאור ולא קטרת ולא שכינה ולא ברכה ולא סליחות ולא כהן יכפר ולא אנש יאחס עלינן.

טז. /ב6/ אלו עזרנו ליד מרן ובלשנן לטובה ושמרנן תורת משה ואלפנן מה דאלפן ושבחנן כאדם והטיבנן כהבל וקרינן כאנוש והלכנן כחנוך ואזדכינן כנח ואשתעבדנן כאבר' ואנצרנן כיצ' והדכינן כי' וערקנן כיו' וקעמנן עם משה דהוה אהרן מברך עלינן ואלעזר מסלח בדילן ופינחס מפצי לן ואלהים צפי לן ברחמיו.

יז. יהוה ימלך עולם ועוד מלכו תדירה ליתה מתחלפה יהוה ימלך עולם ועוד /א7/ אנשה קנו לנפשהתכון טבה יהוה ימלך עולם ועוד וילה לאנש דיהי דבב למרה יהוה ימלך עולם ועוד טוב אנשה דמהמן באלהים יהוה ימלך עולם ועוד בני טביה הדבקו באלהכון יהוה ימלך עולם ועוד טוב מן אתקרב בה ווילה למי אתרחק מנה יהוה ימלך /ב7/ עולם ועוד לא נבטל כל עת מן מרבאה למרה ועלמה.

יח. יהוה ימלך עולם ועד אסף בין זכרון שם יהוה ובין הרגריזים יודיע /99א/ כי המקום המבחר מיום אשר ברא אתו אלה קדשו תמיד עד יום נקם ולו שלשה עשר שם בתורה כל שם מהם מגיד בכבודו.

יח. יהוה ימלך עולם ועוד אסף בין זכרון שם יהוה ובין הרגריזים כי הו המקום המבחר מן יום דבראתה אלהים קדוש ותמיד עד יום נקם קדש כל המקומות¹³ שלש עשר שמות לו בתורה וכל שם מהם מודע בכבודו.

יט. הראש הר הקדם כי אלהי קדם הסגלו מן ימי הבריה מאז גלה היבשה ושם לו שבעה עדים נאמנים גלים בעסרתי מליה מפם גבורתה על יד נביא נאמן צדיק יהוה כוננו ידך יהוה ימלך עולם ועד השני בית אל כי האל הגבור והנורא מגן ועזר לאשר בו יאמנו ושמו מקלט הפליטה למי ישובו אל האלהים יהוה /99ב/ כוננו ידך יהוה ימלך עולם ועד השלישי בית אלהים כי המלאכים הקדושים לא ימושו תמיד עליו עלים וירדים בו אמרים תשבחן לאלהים יהוה כוננו ידך /8/ יהוה ימלך עולם ועוד הרביעי שער השמים כי דרושי אלהים עליו ימצאו רחמים קרוב והוא מקום מכון לנזירים והמעשרים והנזירים והברכות והזבחות והעלות והתרומות והנדבות והמנחות והמתנות יה' כו' יד' יה' עו' ועוד החמישי שמו לווה בגלל כבוד יהוה ואורו יהוה כוננו ידך יהוה ימ' עו' ועוד.

יט. הראש הר הקדם כי יהוה אלהי קדם רבה יתה והסגלה מן ימי קדם /8א/ בעדים שבעה נאמנים גלים בתורה על יד נביא כל עלמה יה' כוננו ידך יה' ימ' עו' וע' השני בית אל כי האל הגיבור והנורא מגן ועזר לאשר בו יאמנו ושמו מקלט הפליטה למי ישובו אל האלהים יהוה כו' ידך יהוה ימ' עו' ועוד השלישי¹⁴ בית אלהים כי המלאכים הקדושים לא ימושו תמיד עליו עלים וירדים בו אמרים תשבחן לאלהים יהוה כוננו ידך /8/ יהוה ימלך עולם ועוד הרביעי שער השמים כי דרושי אלהים עליו ימצאו רחמים קרוב והוא מקום מכון לנזירים והמעשרים והנזירים והברכות והזבחות והעלות והתרומות והנדבות והמנחות והמתנות יה' כו' יד' יה' עו' ועוד החמישי שמו לווה בגלל כבוד יהוה ואורו יהוה כוננו ידך יהוה ימ' עו' ועוד.

הערות לטקסט (ש)

1. בריאתה] אל"ף מעל לשיטה.
2. אתברת] התי"ו השניה מעל לשיטה.
3. שבעה] ביי"ת מעל לשיטה.
4. נביאים] אל"ף מעל לשיטה.
5. סמיך] כתוב סמים!
6. מכן] מחוץ לשיטה, בכתב הרהוט.
7. ואנוש] שי"ן מעל לשיטה.
8. לכבונה] בכתב היד: לבונה.
9. אברהם את] מעל לשיטה.
10. ונעבדנה] הנו"ן הראשונה מעל לשיטה.
11. נדבה] ה"א מעל לשיטה.
12. למחלפין] יו"ד מעל לשיטה.
13. בריחותה] ה"א מעל לשיטה.
14. בנין] חוץ לשיטה.
15. אלא מבתר חרבנה] מעל לשיטה ומחוץ לה.
16. נרבין] מעל לשיטה.
17. והמעשרים] – ים בסוף השיטה באותיות ערביות.
18. והנדרים] – ים בסוף השיטה באותיות ערביות.

הערות לטקסט (ק¹)

1. דמן] דלי"ת מחוץ לשיטה.
2. כל] בין השיטין.
3. בחילה] ה"א בשורה שאחריה.
4. לאלוהותה] תי"ו מעל לשיטה.
5. דאתמר] רי"ש בשורה שאחריה.
6. במימרה] – רה מחוץ לשיטה.
7. מלוכה] יו"ד בין השיטין.
8. וטובין] וי"ו מחוץ לשיטה.
9. עליון] עי"ן הוגהה מן אל"ף.
10. תרומה אלא] בין השיטין.
11. מבוא השמש] בין השיטין.
12. חסכנן] בין השיטין.
13. המקומות] שתי האותיות האחרונות בשורה שאחריה, ומתחת לתי"ו אות לא ברורה, מעין סמ"ך.
14. השלישין] היו"ד הראשונה מעל לשיטה.

תרגום ק¹

א. /א1/ שמע עתה דיבור שיוסיף בלבך תבונה רבה: 'ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה' (בר' ב: ז) – מן העפר הטוב שמן ההר הטוב, וזרעו של אדם מתגדל ביד ה', שהוא תרומה מכל הנבראים, וכל תרומה מסורה לקודש, אין לפיגול חלק בו.

ב. כל תרומה המורמת¹ בידי אנשים לשם הקודש חזקה היא ומכובדת². וכך גוייתו של אדם תרומה מכל בריה, על כן לא נלקחה אלא ממקום שנתקדש³.

ג. ההר הטוב הוא תרומת כל ההרים. מתחילת הבריאה⁴ עשאו יוסדו⁵. וכן גם יעקב ידע

1. הפועל ידימע, השאול מן הסתם מן העברית, לא מצאתי שימושו במקום אחר בשומרונית; כאן עדיין מובנו כללי: 'הפריש דמע' (= תרומה), ולא דווקא: 'עשה תרומה על ידי עירוב תרומה בחולין' כבלשון המשנה. בנוסח המצוי בא כנגדו דיתפרש השגור לעניין זה.
2. אשר לגון המשמעות שיש באתחיל, אתפעל, ובעברית בהתגבר, ע' עואנ"ש, ג, ס"ב 53; ר' פסקה ט.
3. מאשר אתקדם הוא טעות סופר גלויה במקום מאתר אתקדש. ובש אתר קדיש.
4. בראשית הוא כינוי שגור לבריאה.
5. מן המשמעות השגורה של הפועל מתחייב התרגום נוטעו, והשווה יש' נא: טז: לנטע שמים וליסד ארץ.

קדושתו⁶ /ב1/ כמו שהודיע אדוננו קדושת השבת: 'אין זה כי אם בית אלהים' (בר' כח: יז) כן אמר אדוננו: 'ויברך אלהים'⁷ (בר' ב: ג).

ד. שבע תרומות הן בעולם, ה' בחרן ועשאן לאלוהותו: האור והשבת וההר ואדם והלוחות ומשה וישראל. (1) האור (בא) מן האש כ⁸ האש היא יסוד, הכל בה מתכלכל ובה מתקיים. (2) הלוחות מאצל האלוהות חילצם⁹ בכוחו /א2/ מהיכן שלא היו. (3) והשבת היא תרומה מבין כל הימים שהפרישה אדוננו לאלוהותו בלבד. (4) ואדם גם תרומה באשר הוא יסוד טוב, ממנו קמו בעולם נביאים וצדיקים. (5) וההר הטוב הוא תרומה, מקדש בחרו האדון משכן לכבודו. (6) ומשה הוא תרומה גדולה¹⁰ מכל תרומה, שכמוהו לא קם ולא יקום לעולם. (7) וישראל /ב2/ תרומה מבין כל האומות, כי האדון בחר בו ועשאו סגולה.

ה. וכך כתב ה' על אודות חנוך: 'ויתהלך חנוך את האלהים' (בר' ה: כב). ידע מקום ה' ורץ אליו כמו שרץ אברהם בזמן שנקרא. נאמר לאברהם: 'אל הארץ אשר אראך' (בר' יב: א) – ומה הוא שהראהו¹¹ אם לא ההר הטוב? וכן בזמן נסיונו, כשביקש לגלות ליצחק קדושתו, 'אל ארץ המוראה' (בר' כב: ב – נ"ש) – טובה וברוכה, ידעה אברהם והזדרז (לבוא) אליה.

ו. מכאן שמע עתה שאלה כנגד מה שנאמר לאברהם: /א3/ מה הביא¹² במאמר ה' כשביקש יצחק להעלותו 'על אחד ההרים אשר אמר אליך' (בר' כב: ב) – שהוא ידעו מתחילת קריאתו. ישב דעתך השואל ושמע התשובה ואינך צריך תשובה בשניה¹³.

6. קדוש מן הסתם במשקל פעול, שהוא גם מקור של פעל (לשוננו כב 235 ואילך), והכוונה לתוצאה, כלומר לקדושה, ובהמשך בא קדישות, הנרדף עמו.

7. תן דעתך, שקדושת הר גריזים נלמדת מקדושת השבת במידת הגזרה השווה: נאמר כאן אלהים ונאמר להלן אלהים. בנוסח המצוי דרך הלמידה אינו בא על ביטוי.

8. בטקסט המעורב בעברית כמו הקטע שלפנינו אין להכריע בוודאות, אם כי היא המלה המקראית הידועה, ובאה כאן לצורך ההנמקה, או המלה הארמית, שמוכנה בערך אכן ('ע' עואנ"ש, ג, ס"ב, 321). כאן תרגם העברי לאן (= מפני ש) ולהלן יש פאן (= ואכן).

9. כלומר ה'. כנגד מן דאלהו בש ביתר ברור: מן אקר...; לעניין אקר = אצל, 'ע' עואנ"ש, ג, ס"ב, 113.

10. מרבי מיתרגם מגדל, מפאר והוא בינוני פועל; ברם נראה שכאן הוא בינוני פעול, שבצורתו נתלכד בפועל: מרובה. לפי זה תרגמתי.

11. העניין ברור כאן, אבל תיבת דאריה צריכה פירוש. לכאורה היא קרובה להתפרש מן ראה העברי ונמצא הנוסח שבש דחזתה מקורי ממנו. ברם נראה לי, כי צריך לגזור מן ירה הארמי, כשם שמלת ארהותה (> ארייתה = אורייתא) גזורה ממנו, ובחר הכותב בשורש זה מצד דמיונו הצלילי לשם המריה הכתוב בנוסח השומרוני המוראה. ונהגה ammūriyya. הנוסח המצוי בחר בשורש חזה, שניתרגם בו השם בתרגומם.

12. נראה לי כי אנדה (= הביא) משמש מונח דרושי: ריבה, בדומה להביא בלשון חכמים, ומשנשתכח גון משמעות זה, הומרה המלה בש ובכתב יד אחר במלת חנאה (= הנאה), כלומר תועלת.

13. הדקדוק מחייב לשון נקבה: תנייתה, אבל מצינו בחיבור זה, ספר רביעי (מהדורת מקדונלד, 91, ש' 16) מלה פרידה לית לה תניאן. אך שמא נוסח ש מחכום תניאן עיקר. מתוך כך ראיתי לתרגם בתה"פ.

קטע מן "מימר מרקה" בנוסח לא ידוע

ז. כשכא (אברהם) שעון על צדק ואמונה, ביקש את המקום שבחרו האדון. שעה שנתגלה צורך לחבישה¹⁴, נתגלה לו מלאך והורהו את הדרך, כי כתב-מה שיוסיף לו בינה-כעניין ראותו מרחוק¹⁵: כאשר נשא את עיניו (בר' כב:ד), לא נשא את עיניו אלא מן ההשתחוויה, שהיה בבוקר עומד ומתפלל /ב3/. ולאן הייתה תפילתו אם לא כנגדו? כשהשתחוה במסירות ראה בברירות.

ח. ולא ייאמר בעניין 'אשר אמר אליך' (בר' כב:ב), שהוא להבא אלא לשעבר, כי קצמתו אשר הורתה זאת וחיזקה ידיעת דבר זה. ואני מקים לך עד אמת, כי אשר עשויה להורות על שעבר¹⁶: כשקרא ה' את עשרת הדברים לא אמר שם 'אשר הוצאתיך' (שמ' כ:ב), אילו היה להבא [ו]לא יצא ישראל ממצרים ולא עמד לשמוע (את הדברים).

ט. על כן טוב שתדע, כי חנוך ידעו ורץ אליו כמו שרץ אברהם. וכן אנוש עליו קרא /א4/ בשם ה' (בר' ז:כו – נ"ש) והתגבר בקריאתו. ונח כנגדו הקריב קרבנו, וכמו שנאמר עליו נאמר על אברהם: 'ויבן נח מזבח' (בר' ח:כ) – 'ויבן שם אברהם את המזבח' (בר' כב:ט). כמו שעשה נח בלב אמת כן עשה אברהם בלב אמת.

י. גדולה לאלהנו, שקבע לאבות סודות¹⁷ טובים ובטובו משמר אותם ובאמת מגדל אותם. יצחק ראה¹⁸ ויעקב ידעו ויוסף החזיק בו¹⁹ לירושה עשויה מאבות לבנים. אשרי המחזיקים, אשרי היורשים, בן סורר ומורה לא היה ביניהם, אלא כולם טובים.

יא. /ב4/ בראשית ובאחרית, עולם כולו ברכות והצלחה, עולם שהיה בו משה. נגדל עצמנו בתשבחתו של אדוננו ולא נפסיקנה²⁰ ונעשינה תריס בפנינו, שמא נדור בשלום שעונים על

14. רמז לבר' כב:ג. והיה לפניו כנראה הנוסח וחכש כמו בכ"י J (ראה מהדורת א' טל, התרגום השומרוני לתורה, כרך א', תל-אביב תש"ם).

15. אין כאן הבאת הפסוק כדקדוקו אלא רמז אליו. ונדרש בו 'נשא עיניו'. שוב ש מחליק ואינו מבליט כראוי את דרך הדרוש. כד מקומו הולם יותר בנוסח ש, שמא נשמט משהו? עיניה בא לעיתים בתרגום כנגד עיניו שבתורה, למשל בבר' כב:ד לפי C ובבר' כד:יג לפי A. בדרך זו מסורת השומרונים מבעת את הזוגי במקור העברי במקומות שונים. וע' עואנ"ש, ה' עמ' 223, סעיף 4.5.7, הערה א.

16. תן דעתך, שהלימוד כי מדובר בעתיד אינו נסמך על הפועל אמר שבפסוק, הנהגה e'umar כרגיל בעתיד, כנראה מפני שגם המחבר סבור כי "עבר" ו"עתיד" בתורה אינם מביעים את הזמנים האלה דווקא (ר' ספר דב סדן, ירושלים תשל"ז, עמ' 78-79) ועל כן הוצרך לדרוש 'אשר הוצאתיך', המחייב מעמד הר סיני.

17. רז מובנו רחב יותר מן סוד במשמעו המקובל. ומצאנו חכמת לב (שמ' לו:לד) מתורגם גם חכמת רז (כ"י B ע"פ מהדורת טל). ובחיבורנו, ספר ג (מהדורת מקדונלד 71, ש' 6, 9) חכם רז פירושו ידע את הדרך הנכונה, וגם כאן הכוונה לידיעת הנכון. הנוסח המצוי (ש) מוסיף, כי לבות הטובים קשורים בה' וזכותו שומרת עליהם.

18. כלומר את ההר.

19. או: קנאו. רומז בכך לזכות צאצאי יוסף, כלומר השומרונים, לקנין הר גריזים!

20. והתוספת בש: עד שלא נכלה.

אמונה באלהים ובמשה. לולא²¹ משה, לא נגלתה תורה ולא נודעה מצוה. נגדל את אדוננו ונאמין בגדולתו ונוקיר את הנביא ונאמין בשליחותו, שמא ניטול ברכות ונחזיקן, שהוא רחום וחנון, מיטיב לכל אוהביו.

יב. יאה²² לראות את הנביא הגדול משה עומד על ים סוף /א5/ פותח ואומר: 'מכון לשבתך' (שמ' טז: יז) – המשכן הקדוש; מכון לשבתך – מלאכי קודש לא ימושו [עולים ויורדים] בו. לא נתגלה משכן אלא עליו, לא חג אלא עליו, לא קרבן אלא בו, לא נדר אלא אליו, לא תרומה אלא אצלו, לא מעשר אלא בו, לא נדבה אלא בו, לא השתחויה אלא לפניו, ולא תתקבל ברכה בהר חוץ ממנו לעולם.

יג. הקים לו בטור סיני שבע גבולים²³: (1) 'בעבר הירדן (2) אחרי דרך מבוא השמש (3) בארץ הכנעני (4) הישב בערבה (5) מול הגלגל (6) אצל אלון מורא /ב5/ (7) מול שכם' (שמ' כ: יד – נ"ש). הוי שבעה עדים, אין מכחיש אותם וכל אחד מהם מעיד נאמנה.

יד. 'ה' כוננו ידך'. ומה הוא מקומו אם לא משכן לקדשו, וכן אמר: 'ושכנתי בתוך בני ישראל' (שמ' כט: מה). שמה ידור ומה שירצה יעשה. ואף שנה בדיבורו ואמר: 'ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם' (שמ' כה: ח). משכן בלא קרבן מה חפץ בו, קרבן בלא רצון מה חפץ בו. על כן אמר הנביא הגדול משה 'ה' כוננו ידך'. יד ה' עליו תיפרס.

טו. נגדל לאלהינו /א6/ בכל עת ונשבח לגדלו בכל מקום ונרומם למשה בכל עת וזמן ונאמין לנביא, שהביא לנו פרנסה לחיינו והזהירנו מן המוות ולימדנו דרך האמת. אוי לנו שחיסרנו מכבוד שכיבדנו בו אדוננו. מרוב חטאינו שעשינו, כל זה שרוי בנו. את המשכן חסרנו. לא קרבן ולא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא שלמים ולא שולחן המערכת ולא מנורת המאור ולא קטורת ולא שכינה (במד' ד: ט) ולא ברכה ולא סליחות ולא כהן שיכפר ולא איש שיחוס עלינו.

טז. /ב6/ אילו שבנו אל אדוננו וביקשנו טובו ושמרנו את תורת משה ולמדנו מה שלימדנו והיללנו כאדם והיטבנו כהבל וקראנו (בשם ה') כאנוש והתהלכנו כחנוך והיינו צדיקים כנח ונכנענו כאברהם והתמסרנו כיצחק והיטהרנו כיעקב וברחנו (מן החטא) כיוסף ועמדנו למשה²⁴ – אז²⁵ היה אהרן מברך אותנו ואלעזר מכפר עלינו ופינחס מציל אותנו והאלהים צופה בנו ברחמי.

21. בכתב היד שתי תיבות, כלומר כפי הנוסח השומרני בבר' לא: מב ועוד, הנהגה lū lā, ואילו בש התיבה הארמית 'ע' עואנ"ש, ה, 242 סעיף 6.3.14.

22. הצורה הרגילה בשומרנית היא יאי (גם יהי), ולא זכור לי יאות בשומרנית, אך נמצא הוא בארמית היהודים והנוצרים.

23. נראה שמנאם בפסוק, כפי שציניתי במספרים, וכנגדם הוא מזכיר להלן שבעה עדים שהם שבע במלים של: ה' כוננו ידך ה' ימלך עולם ועוד.

24. גם עם בארמית בכלל ובשל השומרונים מקביל לו בעברית גם ל וכן התיצב ל [תה' צד: טז], וע' עואנ"ש, ג, ס"ב, 170.

25. הדל"ת מציעה כאן את הסיפא של משפט התנאי, והשווה גם עואנ"ש, ג, ס"ב, 46.

קטע מן "מימר מרקה" בנוסח לא ידוע

יז. (1) ה' ימלך עולם ועוד²⁶ – מלכות תמידה ואינה משתנה. (2) ה' ימלך עולם ועוד – /א7/ האנשים²⁷ קנו לעצמכם טובה. (3) ה' ימלך עולם ועוד – אוי לאדם שיהיה שונא לאדונו. (4) ה' ימלך עולם ועוד – אשרי האיש המאמין באלהים. (5) ה' ימלך עולם ועוד – בני הטובים דבקו באלהים. (6) ה' ימלך עולם ועוד – אשרי מי שיקרב אליו ואוי למי שיתרחק ממנו. (7) ' ימלך /ב7/ עולם ועוד – לא נפסיק כל הזמן מלהלל את אדון העולם.

יח. ה' ימלך עולם ועוד – כלל יחד את זכרון שם ה' והרגריזים, כי הוא המקום הנבחר, מן היום שבראו האלהים, קדוש ומתמיד עד יום הדין²⁸, קידש כל המקומות. שלושה עשר שמות לו בתורה, וכל שם מודיע כבודו.

יט. הראשון: הר הקדם, אכן אלהי קדם גידל אותו ובחרו מימי קדם. /א8/ בעדים שבעה, נאמנים, גלויים בתורה²⁹ על יד נביא כל העולם: ה' כוננו ירך ה' ימלך עולם ועוד. השני: בית אל, אכן האל הגיבור והנורא מגן ועזר לאשר יאמינו בו, ושמו מקלט הפליטה למי שישבו אל האלהים: ה' כוננו ירך ה' ימלך עולם ועוד. השלישי: בית האלהים, אכן המלאכים הקדושים לא ימוש, תמיד עליו עולים ויורדים, בו אומרים תשבחות לאלהים: ה' כוננו ירך /ב8/ ה' ימלך עולם ועוד. הרביעי: שער השמים, אכן דורשי אלהים ימצאו עליו רחמים [ב]קרוב, והוא מקום מיועד בשביל הנזירים והמעשרות והנדדרים והברכות והזבחים והעולות והתרומות והנדבות והמנחות והמתנות: ה' כוננו ירך ה' ימלך עולם ועוד. החמישי שמו לווה בגלל כבוד ה' ואורו³⁰: ה' כוננו ירך ה' ימלך עולם ועוד.

26. היום הקריאה המקובלת בשם' טו: יח wād לפי הנוסח ועד, אבל יש בכתבי היד של הנוסח השומרוני גם ועוד. ושים לב שבפיוט המיוחס לעמרם דרה (עואנ"ש, ג, ס"ב, 127 ש' 127) אמנם כתוב ועד ונהגה wād, אבל התיבה חורזת עם מאד (mē'od), כבוד (kābod). על כל פנים ברי, שבמאה הי"ג עדיין הייתה נוהגת הגייה המתאימה לנוסח ועוד, כמובן, אם נפקיע את הפיוט מבעולותו של עמרם דרה (המאה הרביעית), וע' על כך עואנ"ש, ג, ס"ב 12. ההבדל שבין שני הנוסחים נותן סימנו בפירושו וגם בתרגום הערבי: ועוד נתפרש עולם הבא ותורגם ואלאחרה, ועד – כמשמעו ותרגומו הערבי אבדא, ושני התרגומים נתונים בש' בפסקה יז, לפי צורת המלה הנדונה.

27. אנשה הוא גם שם קיבוץ. וע' עואנ"ש, ג' ס"ב, 135.

28. בדב' לב: לה נוסח שומרון כתוב: ליום נקם (השווה יש' סג: ד). ע' מה שכתבתי בתרכיץ טו, עמ' 75.

29. הואיל והכתוב: ה' כוננו ירך וגו' אינו חלק מעשרת הדברות, ברי שנוסח ק בתורה הוא עיקר ולא בעסרתי מליה של ש'. שבעת ה'עדים' הידועים היום לשומרונים הם אותם שהוזכרו לעיל – ק פסקה יג – ואלה אמנם הם חלק מעשרת הדברות של השומרונים. אלה חסרים מן ש', לעומת זאת נשתמר בש' כאן מן הנוסח הקדום בעסרתי מליה במקום שאינו נכון לו. הדרוש ששבע המלים ה' כוננו וגו' הן שבעה עדים נשתכח כליל מן השומרונים, עד שהשמיט ש' שלוש מן שבע הפעמים שהפסוק חוזר בפסקה יז, לא ייחס הסופר חשיבות למספר שבע במקום הזה. ידידי מר ישראל צדקה השומרוני מבקש ליישב גם את נוסח ש' על ידי הנחה שצריך להוסיף את המלים פעלת ה' מקדש (כאן מפסיקים השומרונים בקריאת הפסוק. ע' עואנ"ש, ג' ס"א 39).

30. בדרך דרוש נתפש לווה כפי שנתפרש הלז בבר' כד: סו; לו: יט, כלומר הווה, המאיר, וע' מה שהבאתי בלשוננו מא (תשל"ז) 71 ממדרש תהילים: מאי הלזו הדור כמו הלזו.

שינוי נוסח

שבין כתב היד שהדפיס שמואל כהן (ע' מבוא, הערה 5) ובין ק. הנוסח שנדפס מובא בציון השורה ומוקף בסוגר מרובע.

בטור הערכי

12. ועאלקה] ועאלק (האות הראשונה בשניהם צ"ל ע)
אלצלאלה] אלטלאל
35. אנתהא] אנתה
47. אלאחכאם] אלא חכאם
58. יתהיון] יתהיו
דאתה] דאתהם (כל' ד')
72. ויאכלוא] ויאכלוא
74. באלנאר] بالنار (על הגיליון)
العروبين] אלערובין (כל' ע')
88. אן] כי
91. אלא] אל
93. אלדר] אדדהר
97. פי] פי
107. באפואז] בופאז
111. פי ארגלכם] פי ارجلكم
116. אנסאנא] אנסאן
117. ואתון] ואנתם
119. מנסאקי] מנסאקיין
121. באלאת] אלאת אלמצריין
177. מוסי] מו;
179. גדה] גדא
181. אלמשאיח] المسيح
198. אלצוט] الصوت
200. שרח] שרח
אליההם] אליהם
207. אלנבי] אלנ;
211. מוסי] מוסי
216. דלו] اذكرو (כהן אומר שמעל לדל"ת יש פתחה בדרך יוצאת מן הכלל, אך נראה שהפתחה עם ה'למ"ד יחד הן הכ"ף!)
225. אלקום] القوم
227. עטאמה] עטאמה
229. אלנסא] אלנסי
231. עטמתיר] עטמתך
224. להם] להם אן
238. והרון] והרון
242. אלמכאן] المكان
243. אלדי] الدي

הטור הארמי

1. יהוה] יה;
מ...] משה
3. א... תעתי] אשתעתי
6. ראש] ריש
9. לוכון (הוי"ו הראשונה מעל לשיטה)] לכון
26. אלשהור (חזר על המלה הערבית)] חסר
37. דוקדם] דו קדם
38. לירחה] לירחי
42. פיה (המלה הערבית)] בה
64. יתה] יתה עד
95. ליהוה] ליה;
97. עמיר] חמיר
בתחומיון (טעות דפוס?)] בתחומיכון
104. קדמה] קדמהא
121. מוויאנין במני] מוסיף: מצראי
180. טעילין] טעילאו
194. הבפסקון] הבסקו (מעל לבי"ת פ"א)
195. מיני] ביני
200. שרה] שרח
203. הא נה] האנה
224. במצרים] במצר;
227. לך] לך
232. קהלה] קלה
243. דהו] דהוא
253. שתה] שעתה
264. ושית] ושת
דאלפי] דאלף
269. סבילין (הוי"ד הראשונה מעל לשיטה)] סבילין
273. מצרים] מצר;
274. כן] כל
275. אלשניה (אל - ע"פ הטור הערבי)] שניה
277. ניחה] ניחח
280. דעביד] דעביד
289. ואשתה] ובאשתה
290. אסעם (טעות דפוס: עי"ן במקום כ"ף)] אסכם
312. יהוה] יה;
320. ברחמים] ברחמו
321. ואנה] דאנה

323. וירדף בתרוף] כי רדף בתרון
 336. פרעה] פר ;
 358. מרכבתו] מרכביה
 364. מ. (להשלמת השורה)] חסר
248. אלנביא] אלנ ;
 אלעטים] אלע ;
 252. ובכא] וכי
 260. פ (חזרה לשם מילוי השורה)] חסר
 264. וסאמאיה] וסתמיה
 267. מפסאקין] מנסאקין
 268. אלדי] אלתי
 270. לאנקצא] לאנקצי
 275. חארג] خارج
 276. אלארץ] الارض
 التي] אלתי
 لك ولد
 278. יא] יא
 284. סגדו] סגדוא
 287. מן דלך] من ذلك
 297. רצי] רצי
 298. אלגלאל] אגלאל
 309. סכות] סכ ;
 313. למוסי] لموسى
 314. מקאבל] مقابل
 320. ואנני] واننى
 321. אקלב] اكلاب
 325. אנה] اننا
 331. אלי] الى
 334. אלמצריין] אלמצריין
 337. פרעון] פר ;
 340/1. אסרייל] אסראייל
 344. נל...ם] נלחקהם
 347. ולאבאינא] ולאבאנא
 349. חרגוא] יחרגו
 352. אסתעארוהם] אסתעארה منا
 354. מנאדאה] מנאדיה
 359. וקוממה] וקומה

